
This is the **published version** of the article:

Compañó Rodoreda, Neus; Nolla Cabellos, Albert, dir. L'impacte a la literatura japonesa del canvi de model familiar durant l'ocupació americana : de l'ie a la família nuclear. 2015. (842 Grau d'Estudis de l'Àsia Oriental)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/147085>

under the terms of the license

FACULTAT DE TRADUCCIÓ I D'INTERPRETACIÓ

GRAU D'ESTUDIS D'ÀSIA ORIENTAL

TREBALL FI DE GRAU

**L'IMPACTE A LA LITERATURA JAPONESA
DEL CANVI DEL MODEL FAMILIAR DURANT
L'OCUPACIÓ AMERICANA: DE L'IE A LA
FAMÍLIA NUCLEAR.**

NEUS COMPAÑÓ RODOREDA

TUTOR

ALBERT NOLLA CABELLOS

BARCELONA, JUNY DE 2015

UAB

Universitat Autònoma de Barcelona

Índex:

1. Introducció
2. L'impacte del canvi del model familiar en la literatura a partir de l'obra *Embracing family (Hoyô kazoku)*, de Nobuo Kojima
 - 2.1. Pròleg
 - 2.2. Capítol 1
 - 2.3. Capítol 2
 - 2.4. Capítol 3
 - 2.5. Capítol 4
3. Conclusió
4. Bibliografia

1. Introducció

Tots els estudiants de grau universitari, durant el quart curs, han de realitzar el treball de fi d'estudis. Aquest treball representa la culminació dels estudis apresos durant la carrera, on, a través de l'elecció d'un tema desitjat, apliques els coneixements adquirits en la seva totalitat. A l'hora de triar el tema del meu TFG vaig centrar-me en el que més m'interessava del Japó, la societat. Arran d'aquí, vaig acotar el marc teòric: quin àmbit social tractar, l'època, el vehicle d'estudi, etc., fins a arribar a definir els límits del tema i el subjecte d'estudi. Així doncs, el tema escollit va ser el model familiar seguit al Japó, el qual va patir un canvi durant l'ocupació aliada en la postguerra de la Segona Guerra Mundial. A través del nou govern establert pels Estats Units, es va modernitzar el patró de família seguit, eliminant el model tradicional, conegut com a *ie*, i implementant l'estil de família occidental: la família nuclear.

Per arribar a entendre la presència de dues maneres de conceptualitzar la família i la seva estructura, és important presentar l'actualitat del Japó, un país on hi conviuen dues tendències contràries que condicionen tots els aspectes de la societat: la tradicional i la moderna. Pel que fa a la ideologia tradicional japonesa, aquesta està basada en els valors tradicionals, confeccionats a través de molts segles i on primen les particularitats del caràcter japonès. Quant a la modernitat, aquesta està basada en uns valors moderns nous, aliens a la societat i cultura japonesa, ja que estan confeccionats a partir dels conceptes i forma de vida occidentals. La convivència d'ambdues personalitats s'explica a través dels fenòmens de modernització i occidentalització que van tenir lloc a través de dues etapes. Tot i que en un primer moment, l'Estat de l'era Meiji, segle XIX, va promulgar lleugers canvis que apuntaven a una industrialització i globalització, deixant enrere valors tradicionals com els confucians, el canvi estructural definitiu fou a partir del 1945 amb el nou govern aliat.

La tradició japonesa està caracteritzada per un fort nacionalisme i un sentiment ènic d'homogeneïtat, que s'ha conformat a través de diverses fonts al llarg del temps: en primer lloc, arran del discurs conegut com a *Nihonjinron*, una sèrie d'obres literàries, se n'emfatitza el seu caràcter exclusiu. A través d'aquest, el Japó se'l caracteritza per ser un país homogeni, per la sang, la llengua i la cultura comuna de la societat. A més a més, també se'ns presenta el caràcter dels japonesos com excepcional i únic, amb un fort component nacionalista. L'exportació del Confucianisme xinès al país fou un èxit, ja que

es regia per valors que casaven perfectament amb els anteriors, basant-se en el principi fonamental: la pietat filial, és a dir, la lleialtat i respecte al superior, ja sigui en l'àmbit Estatal, referint-se al respecte cap a l'Emperador i l'Estat, o a l'àmbit familiar, subordinació al superior generacionalment o segons el gènere. El respecte i honestedat se'ns reforça durant l'època feudal amb el *bushido*, codi samurai.

Els primers passos cap a un trencament del model anterior van començar amb la Revolució Meiji al 1898, la qual implicà l'obriment del país a l'exterior i, per tant, a la situació global d'industrialització i canvis que s'estaven experimentant internacionalment. Aquests canvis es materialitzen a través de la Constitució promulgada pel citat govern, el qual pren com a model la Constitució alemanya. Tot i que les mesures no foren ni de bon tros tan transgressores com les dels països de base, van tenir un fort impacte en la cultura japonesa i obrí la primera clivella entre món tradicional i el modern.. Després de quasi un segle d'estabilitat política, aquest *gap* s'accentuà després de la derrota japonesa a la Segona Guerra Mundial, la qual va tenir com a resultat l'ocupació del país per part dels aliats durant gairebé cinc dècades. Els majors canvis causats pel govern imposat es plasmen en la Constitució del 1947, la qual modernitza tots els aspectes d'incumbència estatal. Cada període de modernització ha aportat un augment i major popularització dels valors de modernitat al Japó, causant l'abandonament progressiu de les peculiaritats del seu sistema d'estructura social i l'adaptació d'aquest a un model global i amb característiques compartides per una comunitat internacional. Un dels àmbits on aquesta modernització ha tingut més repercussió és en la família, provocant el canvi del model familiar tradicional japonesa al de família nuclear.

Per poder presentar el treball en la seva totalitat, és important veure també els canvis que va patir la literatura, tant per part de la nova ideologia introduïda com per la situació de postguerra. Durant els anys de guerra, la censura va ser el major obstacle per a les publicacions literàries, reduint en gran mesura el nombre d'obres que sortien a la llum puix que, qualsevol tema relacionat o influenciat per la situació contemporània del país era vetat. Això causà que, entrat al període de postguerra i amb la relaxació de la censura propiciada pel nou govern, el qual aportà una gran base de liberalització i, per tant, llibertat d'expressió, la literatura va experimentar un boom. Aquestes publicacions venien per part de dos generacions, una prèvia a la guerra i una posterior, diferenciant a la vegada, el canvi de mentalitat entre ambdues visions del Japó. Així doncs, mentre que el primer grup emfatitzava els valors tradicionals i rebutjava els valors moderns introduïts a través

d'una literatura nostàlgica i reivindicativa, el segon grup plasmava la realitat de la nova societat japonesa, reflectint els canvis que es van experimentar en la vida quotidiana.

Per tal d'analitzar el canvi de model familiar en la literatura, he escollit l'obra paradigmàtica: *Embracing Family (Hôyô Kazoku)* de Nobuo Kojima, publicada l'any 1950 i la qual incloem en el segon grup. L'autor Nobuo Kojima (1915, Gifu – 2006, Tokio, Japó) va començar la seva carrera literària de ben jove, escrivint per revistes privades. El seu coneixement de llengües, sobretot de l'anglès el van permetre exercir com a professor i viatjar. L'any 1957 va rebre la invitació de la Fundació Rockefeller per viatjar als Estats Units, arran d'on va conèixer gran varietat d'obres occidentals i realitzar traduccions d'autors reconeguts. A través de la seva carrera literària, plasma també la doble influència de les quals beu: japonesa i occidental. Així doncs, en les seves obres literàries de caire social, on emfatitza, precisament, les relacions familiars i els vincles creats entre els membres en un Japó ambivalent entre la tradició i modernitat. Al llarg de la seva trajectòria, compta amb diversos premis com el premi Tanizaki l'any 1966 amb l'obra en la qual ens centrarem i l'Akutagawa amb l'obra *American School*. En els últims anys de la seva vida va ser el ministre dels premis d'educació literària i artística.

Per realitzar l'anàlisi de la novel·la, utilitzaré la versió de l'any 2005, traduïda per Yukiko Tanaka del japonès a l'anglès. A través d'aquest, faré un estudi per capítols, on veuré comparativament els diferents aspectes que es poden apreciar tant del model familiar tradicional com el nuclear. Així doncs, l'anàlisi del llibre estarà dividit en 5 apartats, corresponents al pròleg i als 4 capítols que el formen. En el pròleg, coincidint amb la presentació dels personatges i la família, veurem quin és el model familiar que segueixen la família protagonista, l'estructura familiar que presenten i el caràcter de les relacions que s'estableixen entre els membres. Per a això, veurem les diferències entre els dos models i les característiques de cada un, de manera que podem encaixar el patró d'aquesta família. Durant l'anàlisi dels 4 capítols, podrem apreciar la resposta i l'actuació de la família a fenòmens com les relacions extramatrimonials, el patiment d'un càncer i, en general, com s'enfronta la família protagonista al dia a dia, albirant els diferents patrons de comportament entre personatges i generacions, cada una influenciada pels valors del seu temps. Acabaré amb la conclusió on, després de l'estudi, faré un breu resum dels aspectes fonamentals vistos durant el desenvolupament del treball: quines han estat les conseqüències de la influència occidental al Japó i en la vida diària dels seus ciutadans, creant un model familiar híbrid. Per últim, la bibliografia està dividida per

categories segons la naturalesa del document: documents en línia, capítol de llibres o llibres, on cada una de les citacions segueix el patró Harvard.

2. L'impacte del canvi del model familiar en la literatura a partir de l'obra *Embracing family (Hoyô kazoku)*, de Nobuo Kojima

2.1. Pròleg

En el pròleg de l'obra *Embracing Family* se'ns comença presentant els personatges de la família Miwa, família entorn la qual està basada i coneixerem la seva història al llarg de la novel·la. Aquesta família està formada pel matrimoni, el senyor Shunsuke i la seva esposa, Tokiko, i els seus dos fills: en Ryoichi, el fill gran, i la Noriko, la més jove. Amb ells sempre hi viu una *maid* o criada, que serà canviant durant l'obra, encara que en tenen una de confiança: la Michiyo. Al haver estat un llarg període al seu servei, és la que millor coneix els costums familiars i, per tant, sap com respondre a les seves exigències. Ens introdueix a altres personatges que seran claus com en George, qui en un principi és amic de la família. Tot i que la família està formada pels quatre membres, tots els presentats són part del cercle més íntim.

Arran d'aquí ja ens introdueix el model de família nuclear en el què està estructurada la llar, on en la mateixa vivenda hi conviuen el matrimoni amb els fills. Aquest model fou establert legalment durant la postguerra amb l'ocupació aliada al país. En contraposició a aquest, l'antic model de família japonesa, coneguda com a *ie*, era un sistema d'organització familiar, on aquesta era la unitat bàsica de la societat japonesa i en el qual conviuen tres generacions de la família del marit. L'*ie* no afavoria al model de modernitat del pensament occidental ni la ideologia liberalista i capitalista eurocèntrica, ja que estava basat en un sistema de relacions jerarquitzades i patriarcal i era un obstacle per a la democratització perquè lligava a les dones a la llar i les feines domèstiques, coartant-les de la capacitat de treballar i, per tant, contribuir en el desenvolupament econòmic del país. Això se li afegeix la desigualtat entre gèneres existent en l'antic model, que és un factor que van intentar minimitzar al màxim, establint, per exemple, en la Constitució, un article

d'igualtat. Així doncs, amb el nou govern americà es van establir les bases legals per modernitzar el sistema familiar, a través de la Constitució, on a l'article 24 s'estableix tant el concepte occidental de matrimoni com la igualtat entre sexes:

“ARTÍCULO 24. El matrimonio estará basado solamente en el mutuo consentimiento de ambos contrayentes y será mantenido por la cooperación mutua con igualdad de derechos de marido y mujer. Les leyes que se dicten relativas a la elección del cónyuge, derechos de propiedad, herencia, elección de domicilio, divorcio y otros asuntos referentes al matrimonio o a la familia, tendrán en cuenta primordialmente la dignidad individual y la igualdad esencial de derechos de ambos sexos.”

Mitjançant altres sistemes, com els impostos, lleis, etc., es va acabar de matisar el nou model, partint de la base que cada nou matrimoni havia de formar un nou *Koseki*, és a dir, registrar-se legalment com una unitat familiar independent, no subjecte a la família de l'home. Pel contrari, segons el model tradicional, quan s'establí un nou matrimoni, aquest s'inscriví a la unitat familiar de l'home i, per tant, la dona es traslladava a l'altra llar. Tot i que, institucionalment, el model de família nuclear fou imposat, l'èxode rural cap a les ciutats que va tenir lloc durant l'última meitat del segle XX i l'augment del paper de la dona, la qual va reivindicar l'oposició contra viure amb la família del marit van fer que es popularitzés, malgrat que es seguissin mantenint característiques del model tradicional, el nou patró. En les noves relacions familiars, teòricament, el caràcter del vincle entre el matrimoni era horitzontal, de manera que els dos membres tenien el mateix pes en el conjunt d'assumptes domèstics. Així doncs, els dos membres tenen la capacitat de treballar fora de casa i s'han de dividir les feines domèstiques. A la *praxis*, però, es seguien els rols propis de l'*ie* tradicional: la gran majoria de dones no treballaven, i si ho feien, acudien a la feina mitja jornada, i s'encarregaven de les qüestions domèstiques i de tirar a la família endavant, així com també de gestionar l'economia familiar. A més a més, d'ella s'esperava que tingués uns valors de docilitat, submissió i respecte al marit. El terme usat per descriure la totalitat dels valors implícits és *ryôsai kenbo* (*bona esposa i mare sàvia*), fent referència a la postura servicial que ha de tenir envers el marit i d'educadora cap als fills. Mentre, l'home era qui portava els diners a casa i passava llargues jornades treballant. La dedicació a temps complet a la feina causava una relació pares-fills i matrimonial no afectiva i gairebé nul·la. És fonamental el manteniment de les bones relacions laborals i, és per això que aquesta s'estenia més enllà de l'estrictament

professional, de manera que, després de la jornada laboral, hi ha l'obligació moral d'anar a prendre unes copes i, al cap de setmana, van a practicar un esport, normalment golf.

Aquest és el cas de la família Miwa, la qual, tot i que aparentment segueix el nou model: un matrimoni i els seus dos fills, la relació entre els membres segueix sent de caràcter tradicional. El cap de la família, el senyor Shunsuke és un home de mitjana edat que està entregat al màxim a la seva feina, traductor d'anglès i expert en la vida occidental, fet que el porta a viatjar molt i causa un distanciament afectiu tant de la seva esposa, ja que la seva relació no és d'amor, com amb els seus fills, amb els qui no comparteix confiança. Pel caràcter de la seva feina, la qual el categoritza com un home de negocis important, amb un salari elevat i assegurat, l'englobem dins d'un fenomen japonès anomenat *sarari man* (*salary man*). Aquest nou model de treballadors, van incrementar a finals del segle XX i van ser la base per crear la nova classe mitjana que va ocupar les capitals, tal com veiem en el cas d'aquesta família. És contradictori el fet que, malgrat que ell és la viva imatge d'un *sarari man* i, per tant, està relacionat amb valors de modernitat occidentals, la personalitat de la seva família és pròpia d'un Japó tradicional. L'esposa, la Tokiko, tot i que agafa el rol d'una dona de l'*ie*, administrant totes les qüestions domèstiques, deixa patent, durant tot el llibre, el seu caràcter fort i dominant, ja que és l'autoritat moral de la casa.

Quant a la formació del matrimoni, la visió que té aquesta família és pròpia del model tradicional. Aquest model, conegut com a *miai kekkon*, és un matrimoni concertat, que no és vist com la unió de dos individus per amor, sinó per dues famílies, tenint en compte l'estatus i posició social de l'altre. A més a més, amb aquesta unió es busca crear una unitat forta i estable econòmicament. Per al correcte funcionament, és necessari que cada membre compleixi amb una funció i que les relacions interpersonals estiguin regides per uns valors morals de respecte i submissió, sobretot de la dona envers l'home i al major generacionalment. Així doncs, els valors que determinen el funcionament són jeràrquics i patriarcals. Tot i això, el divorci no es una opció que considerin, en primer lloc perquè, ideològicament, l'amor no és un pilar per als matrimonis japonesos, ja que és considerat símbol de debilitat mental i moral i, en segon lloc, perquè la visió d'aquests són d'una institució que ha de durar la resta de la vida. A més a més, l'opinió pública està molt valorada, de manera que s'ha de mantenir una façana de matrimoni feliç i ben avingut, encara que la realitat sigui tot el contrari. La importància de la imatge del matrimoni l'anirem veien al llarg del l'anàlisi literari en diferents situacions.

Totes les persones presentades durant el pròleg, tot i que no formen part de la família Miwa genèticament, sí que formen part del seu cercle més íntim pel grau de confiança. Un últim nivell en el que entrar és la distinció entre dos cercles segons el caràcter de la relació establerta amb l'altra persona. Així doncs, segons el grau d'intimitat dels dos subjectes diferenciem entre *uchi*, el nivell més íntim caracteritzat per la confiança i afecte, o *soto*, on es manté distància amb l'interlocutor, ja que la relació és cordial. Depenent del cercle en el que es trobi l'altra persona, varien el caràcter del vincle, el model de conducta seguit, com et mostres davant l'altra persona, la intencionalitat, etc. D'aquesta manera, si aconseguix formar part del cercle d'*uchi*, la persona mostra el seu caràcter real i diposita en tu tota la confiança. Per la societat japonesa aquest vincle és molt difícil de trencar totalment, puix que és fruit d'una relació molt duradora, ferma i persistent. Si, per contra, formes part del cercle de *soto*, no arribaràs a conèixer el caràcter real de l'altre. En el cas de la família Miwa, doncs, tant l'assistenta, ja que amb ella conviu dia a dia, com en George, s'ha guanyat trobar-se en el cercle més personal de la família, fet que marcarà els futurs esdeveniments.

2.2. Capítol 1

En el primer capítol i un cop contextualitzats en la relació familiar, se'ns desvela un primer conflicte entre el matrimoni: ambdós membres han estat infidels. Malgrat això, la intencionalitat i sentiments implícits en les relacions extramatrimonials és molt diferent en els dos casos, marcant una gran diferència entre el caràcter de cada una. D'una banda, tenim el cas de l'home, on les relacions mantingudes són amb dones que estan fora del cercle íntim i són, simplement conegudes o actes espontanis amb l'únic objectiu del sexe per diversió. A més a més, assegura que estava pensant en l'esposa mentre feia l'acte sexual. D'altra banda, la dona ha comès la infidelitat amb en George. Al formar part del cercle íntim, hi ha sentiments implícits en aquest adulteri. Justifica l'acte dient-li al marit que és culpa seva, puix que no li dedica el suficient temps. Paral·lelament, trobem l'acomiadament de la Michiyo perquè ha estat la responsable de confessar la infidelitat de la Tokiko al seu marit, traïent la seva confiança. Per tal de superar el daltabaix matrimonial, comencen a plantejar-se la idea de mudar-se a una nova llar.

Començarem analitzant el caràcter dels adulteris a través de l'estudi realitzat per Moore (2010) a *Sexuality and Sense of Self in Later Life: Japanese Men's and Women's*

Reflection on Sex and Aging, on se'ns acostava a la visió masculina del sexe extramatrimonial en el cas japonès, on la majoria d'homes deien que no hi ha passió ni atracció en els matrimonis i l'única manera d'obtenir, simplement, plaer sexual era a través d'aquest. A més a més, un factor que incrementa el nombre d'infidelitats dutes a terme pels homes és l'ambient laboral. Com que és habitual anar a bars d'ambient amb els companys de feina en acabar la jornada, en aquell ambient desinhibit i ebris cauen a les temptacions de tenir sexe amb una de les noies joves que treballa al local. Segons un estudi realitzat per Hsiu-hua (2008) *The Purchase of Transnational Intimacy: Women's Bodies, Transnational Masculine Privileges in Chinese Economic Zones*, on analitza aquesta tendència dels homes asiàtics en les zones econòmiques especials de la Xina, els motius més freqüents que donen els homes per justificar-se són: per necessitat fisiològica, per pressió psicològica dels altres treballadors, qui també cometien infidelitats, i per caritat a les dones.

D'altra banda trobem el cas de la Tokiko, més complicat per la implicació sentimental d'ella. Minako K. Maykovich, sota el títol *Attitudes versus Behavior in Extramarital Sexual Relations*, realitzà un estudi comparatiu entre cultures repressives, en la qual categoritza al Japó, i cultures permissives, on està EUA i occident en general sobre la relació entre l'actitud femenina envers les infidelitats: relacionant l'actitud mostrada amb el grau d'acceptació. En el cas japonès, i tal com plasma clarament l'obra, els factors que empenyen les dones japoneses a cometre un adulteri són, d'una banda, la infelicitat matrimonial, causada per l'abandonament de l'home, qui està molt ocupat treballant, i la manca d'afecte d'aquest. Un altre factor motivador és que, com que estan lligades a un sistema tradicional en què s'han d'ocupar de la casa i dels fills, instrumentalitzen la infidelitat per trencar el grau de control i pressió que aquest sistema els genera. És per això que, quan un home, extern al seu cercle habitual les fa sentir especials i les treu de la rutina, queden enganxades, causant també una implicació sentimental en la relació, tal com veiem en l'esposa. És tan comú aquest fenomen d'atracció envers un home que els diu coses boniques, en aquest cas usant el model de conquesta occidental, que s'expressa a través de l'expressió *yoromeki*. La idealització d'aquest sentiment d'atracció i passió va aparèixer durant la postguerra amb la influència del caràcter occidental i va propiciar un nou fenomen anomenat *renai kekkon*, és a dir, matrimoni per amor, contraposant-lo a la visió japonesa del matrimoni com a organització formada per un interès econòmic, familiar, etc. Així doncs, el xoc entre els dos patrons culturals, nord-americà i japonès, a

l'hora d'establir i mantenir una relació amorosa és totalment contrari. El fenomen anteriorment citat, el *renai kekkon*, a finals del segle XX va causar un *boom* de parelles joves que triaven, en un primer moment, casar-se per amor romàntic, puix que es va idealitzar la visió d'aquest com un sentiment de passió i excitació que duraria tota la vida. Tot i això, aquest nou model no va durar massa, ja que, amb la convivència diària, la visió idealista va caure, donant com a resultat un gran nombre de divorcis a principis del segle XXI. En l'actualitat, doncs, la societat japonesa ha arribat a un model en el qual combina el matrimoni tradicional, *miai kekkon* i el *renai kekkon*, ja que, tot i que en un grau molt baix, l'atracció i relació entre els dos membres va adquirir certa importància, malgrat mantenir l'objectiu d'establir una relació i unitat familiar estable com en l'*ie*. A través d'aquesta infidelitat, entrem de nou en el tema del divorci. Tot i que els dos són coneixedors de la infidelitat de l'altre i ella ha expressat en diferents ocasions els sentiments de passió que l'empenyerien a fugir amb en George si fos més jove, en cap moment es plantegen divorciar-se. Aquest fet està influenciat per la visió del matrimoni com una institució a protegir i un vincle estable que s'ha de salvaguardar sota qualsevol concepte. A més a més, és comú que, encara que l'altre membre de la parella sigui coneixedor de la infidelitat de l'altre, no dir res, ometent el tema, per tal que no afecti en el matrimoni. Així doncs, el matrimoni Miwa, prenen aquest camí i, tant per renovar la seva imatge de cara a les veus exteriors com per renovar la relació matrimonial, decideixen construir una nova casa, reflexe de noves il·lusions i una nova etapa, disposada a conciliar el matrimoni.

2.3. Capítol 2

En el segon episodi de l'obra inicien un nou cicle per a la parella a través de, com hem vist al capítol 1, la construcció d'una nova casa. Un cop assabentats d'ambdues infidelitats, i per tal de protegir la unitat familiar, aquesta és l'oportunitat per recobrar una estabilitat matrimonial. Malgrat l'actitud positiva de l'home envers la dona i la seva relació, intentant fer plans i activitats conjuntament, ella està reticent, ja que té constantment al cap l'adulteri. A l'hora de construir una casa, van implementar elements duals: tradicionals i moderns, japonesos i propis d'occident. És en aquest capítol quan té lloc un succés que marcarà la resta de la novel·la i el futur familiar: a la Tokiko li és diagnosticat un càncer de mama. A causa d'això ha de realitzar-se proves i acudir

periòdicament al metge, deixant d'estar bolcada a temps complet en els assumptes domèstics. Tot i la gravetat de la situació, el marit segueix priorititzant la feina a la família, fet que causa que no dediqui el suficient temps a la seva esposa i el sentiment d'abandonament d'ella creixi. A més a més, els fills estan centrats també en la seva carrera estudiantil i no estan massa per la mare. La manca de temps pels assumptes domèstics de la mare deixa patent que la casa sense ella no funciona i que necessiten una nova *maid*, la Masako, tot i que haurà d'aprendre els costums de la família Miwa. Un cop tenen la nova ajudant i la casa nova arreglada, inviten a en George a veure-la i a passar un dia amb la família.

Començarem analitzant l'últim fet del capítol: la necessitat de mostrar als coneguts i, sobretot al George, que tenen una nova casa. Aquest fet s'explica a través d'un fenomen conegut com el *honne* i *tatemaie*. Per a la cultura japonesa, tal com em vist durant el pròleg, existeix una diferència entre *uchi* i *soto*. En relació amb el cercle en què es trobi l'altra persona trobem la manera de mostrar-nos i la imatge que volem donar, diferenciant entre una actuació de caràcter pública o privada segons el cercle en el que ens moguem. Cada un dels conceptes que analitzarem a continuació fa referència a dues maneres d'actuar depenent el receptor o la situació, és a dir, aquesta manera de mostrar-nos. *Honne* està relacionat amb el caràcter íntim, mostrat entre familiars o cercle més proper; i *tatemaie* fa referència a com et mostres de cara a l'exterior, aspecte fonamental dins la cultura nipona, puix que la imatge que dónes ha d'estar molt mesurada i ser neutral, sense deixar possibilitat al receptor de veure els sentiments o estat real. Fruit d'aquest factor, ambdues maneres d'actuar són crucials a l'hora de marcar la conducta que segueixen, delimitant i tenint molt present quina és la imatge que volen presentar de si mateixos. Així doncs, en el cas de la Tokiko i en Shunsuke, tot i que, en l'àmbit intern la seva relació està danyada, volen donar la imatge exterior de felicitat i d'una unitat familiar estable. Aquest aspecte es veu clarament a l'obra quan li ensenyen al George, intentant mostrar-li que, malgrat l'adulteri que va cometre l'esposa amb ell, el seu matrimoni és més fort i han superat la situació, inclús millorant l'estat de la parella.

Quant a la distribució de la casa, és un aspecte que ens aporta informació sobre les relacions familiars, ja que és un reflex del caràcter d'aquest vincle i com s'estructura la família. Les cases típiques del model tradicional estan organitzades segons la ideologia jeràrquica patriarcal: després del *genkan*, vestíbul, trobem l'estança principal, destinada al cap de la casa. Està seguida per les habitacions dels altres membres de la casa, qui

sovint compartien habitació amb els fills a través d'habitacions multifuncionals, que durant el dia eren usades per conviure i a la nit es transformaven en el dormitori a través de col·locar els futons. Els servents eren relegats a les estances més fosques i apartades, on també estava la cuina, ja que era un espai on els membres de la família no hi anaven amb freqüència. Contràriament, la casa moderna popularitzada a partir de l'any 1970 per la urbanització, està organitzada de manera funcional i occidental: una habitació multifuncional, que tant pot ser menjador, sala d'estar o pels invitats, la cuina i banys, una habitació pel matrimoni i una altra pels fills, i com a element significatiu per mostrar el canvi cap a una família moderna unida, amb relacions horitzontals entre els membres: una sala d'estar. Aquesta estança mostra l'estatus d'igualtat envers l'home adquirit per l'esposa i el nou enfocament i visió que es tenia de la família. Altres canvis de caràcter pragmàtic foren la substitució dels mobles japonesos pels occidentals: taules, cadires, sofàs, etc., i de la fusta per pedres o material obrer occidental, per tal de reduir els incendis i danys causats per desastres naturals, freqüents al Japó. En el cas de la nova casa dels Miwa, descobrim un disseny híbrid entre els dos models: d'una banda trobem que l'habitació de l'home i la dona estan separades. Aquest aspecte és molt significatiu perquè ens desnua els valors tradicionals que envolten el matrimoni. El fet de tenir una ajudant interna i, per tant, una estança per a ella també és propi del model tradicional, ja que en les famílies nuclears no és habitual tenir-ne una. D'altra banda, sí que trobem l'element fonamental de les noves cases: una habitació central construïda al voltant d'un sofà en la qual compartir temps amb la família. A més a més, els fills també tenien cada un el seu dormitori. A l'hora de construir la casa, també van incorporar tecnologia occidental com calefacció i aire condicionat.

Un altre factor important a tenir en compte a l'hora de parlar de la casa és la localització d'aquesta i el capital invertit. Amb la urbanització, el preu dels immobles i lloguers al mig de la ciutat es va disparar. Això va propiciar la creació de barris de classe mitjana als afores de les grans ciutats, puix que moltes famílies adquirien un terreny a la perifèria per edificar una casa més gran i més econòmica en relació mida-preu. Aquest és el cas que trobem a l'obra. El fet de poder construir una casa més gran, i tornant al tema anterior on la importància de l'aparença, *tatema*, és també una manera de donar als altres una imatge de família benestant i moderna, ja que es podien permetre una casa gran, amb tecnologia i part de disseny occidental.

Totes les qüestions anteriorment explicades, relacionades amb l'estructura física dels habitatges al Japó, tot i que no estan relacionats de forma directa amb el model familiar, ens parla i dóna indicis sobre el caràcter del vincle i les relacions interpersonals que es donen entre els membres, fet que es pot extrapolar a un nivell macro, referit a la nova estructura que va incorporar la societat japonesa de finals del segle XX.

2.4. Capítol 3

El tercer capítol està centrat en el desenvolupament del càncer de la Tokiko, el qual va a pitjor fins a acabar en la seva mort. Des de l'inici del capítol trobem un empitjorament de la malaltia, motiu pel qual ha de quedar-se ingressada. Des del primer moment, el doctor, Dr. K, i les infermeres estan molt bolcats amb el cas, no només amb la dona, sinó també amb l'home, aconsellant-li com pot fer que la seva esposa se senti més recolzada i especial. Tot i l'empitjorament, intenten diverses alternatives com noves cures i tècniques occidentals, concretament alemanyes. Per agrair l'interès del metge, i guiats pel valor de reciprocitat que preval en la societat japonesa, el marit li dóna freqüentment regals o una quantitat de diners. Malgrat la prova de diversos tractaments innovadors, la Tokiko mor. Al llibre podem apreciar la fredor i neutralitat amb què es tracta la mort de la mare, ja que, a part de la Noriko, no hi ha cap mostra de dolor ni patiment per part del marit ni del fill, mantenint sempre una divisió entre els sentiments interiors i l'aparença. En el cas de la Noriko, però, és a la que més afectada veiem, tant per la seva joventut i immaduresa a l'hora de reservar-se els sentiments, com pel caràcter del vincle mare-filla. A partir d'aquest moment comencen els dies de dol, que s'acaben amb la cerimònia en la qual, els familiars i amics són rebuts a la casa familiar. En aquest acte, els invitats donen diners al cap de la casa, a en Shunsuke, qui, posteriorment, destina aquests diners, un cop més, al Dr. K.

En aquest capítol hem vist un factor fonamental per entendre la cultura japonesa: l'acte de donar i rebre regals, tot i que en diverses situacions. Encara que aquest no té un vincle directe amb el model familiar, ens ajuda a entendre el vincle que uneix als membres, i com es relacionen socialment, a través de les pràctiques i tradicions populars que giren al voltant d'aquest fet. L'inici d'aquestes pràctiques el trobem en un marc religiós, però aquest s'ha perdut i, en l'actualitat, tot i mantenir-se els valors implícits, s'ha perdut el caràcter secular. A través de l'article de Harumi Befu: "*Gift-Giving in a*

Modernization Japan”, analitzarem l’acte en si, les seves característiques i l’evolució del fenomen. La pràctica de donar i rebre regals està pràcticament institucionalitzada i segueix un model molt rígid, ja que s’ha de tenir present el destinatari, l’ocasió i situació, el tipus de regal i la presentació. En primer lloc, és important tenir en compte la importància de la unitat familiar: els regals sempre es fan entre membres de dues unitats familiars diferents, qui es senten identificats amb la família i mostren el caràcter i estatus d’aquest a través del regal. Per aquest motiu, i en segon lloc, és fonamental fer un regal adequat econòmicament segons la situació perquè, arran d’aquest, es jutjarà a la teva família. En tercera posició trobem el *giri*, és a dir, l’obligació social, motor d’aquesta pràctica i del manteniment de les bones relacions entre ambdues famílies. Per últim, però el més important, és el principi de reciprocitat. Segons aquest, els regals han de ser mutus i, des del moment que una de les famílies comença la pràctica regalant a una altra, es manté aquesta relació a través de donar i rebre regals en les ocasions establertes. D’aquesta manera, quan la relació entre les famílies és horitzontal i d’igualtat, quan et fan un regal has de realitzar-ne un del mateix valor econòmic.

Un exemple del text que segueix aquestes premisses el trobem amb la mort de la Tokiko. En els funerals japonesos i tal com podem veure a l’obra, hi ha una fase anomenada *tsuya*, en què s’inviten a casa als familiars i amics més pròxims per vetllar al difunt. En aquest acte social és obligatori moralment donar el *kôden*, un sobre amb diners per la família afectada. Seguint el principi de reciprocitat que marca aquest fenomen, la família del difunt ha de portar un estricte compte de cada una de les donacions i de qui prové, de manera que, quan en aquella família tingui lloc una mort, la quantitat oferta sigui equivalent.

D’altra banda, quan la relació entre les dues parts és vertical i, per tant, hi ha una superioritat d’un membre sobre l’altre, no se segueix el principi de reciprocitat, de manera que o bé no es retorna el regal o la quantitat monetària és inferior. En aquest capítol també trobem un exemple d’aquest cas amb els diners oferts al Dr K. Com que el metge es troba en una posició d’autoritat, no ha de retornar els diners, puix que aquests serveixen per agrair l’atenció i dedicació que la Tokiko ha rebut prèviament.

Les característiques anteriors, encara que són pròpies del model tradicional hi segueixen estant presents, tot i això, amb les noves generacions s’estan introduint una sèrie de canvis que matisen el caràcter d’aquests regals i li donen una nova perspectiva. Primerament, veuen aquesta pràctica com una mera formalitat per mantenir les relacions.

En segon lloc, introdueixen un element d'innovació: s'està popularitzant realitzar regals entre individus, no entre unitats familiars. Per exemple entre amics, companys de classe o feina, etc. A més a més, els regals que es fan entre aquestes dues persones no és fruit d'una obligació moral, sinó que és una mostra d'afecte coneguda com a *ninjô*. Per tant, al estar mogudes per una relació de confiança i en l'àmbit íntim, el principi de reciprocitat perd força, ja que, a través del regal, no intenten mostrar el seu caràcter ni seran jutjats.

El darrer element a analitzar del capítol és la relació mare-filla, ja que és la Noriko l'única que mostra dolor amb la mort de la mare. A través de l'estudi de Naito i Gielen *The Changing Japanese Family: A Psychological Portrait*, se'ns acostava al rol de la mare japonesa, el qual és fonamental, sobretot durant la infància, ja que és l'encarregada d'educar moralment als fills. Els valors bàsics que intenten transmetre són els d'obediència i una orientació al col·lectiu, emfatitzant, sobretot, la importància de tenir en compte els sentiments de les altres persones a l'hora d'actuar. Les mares japoneses dediquen molt temps a criar als fills i es focalitzen en mantenir i fer que aquesta relació sigui el més positiva possible. És per aquest motiu que el grau de dependència i d'intimitat dels fills envers la mare és molt fort, fins al punt de sentir devoció per ella. Mitjançant el grau d'intimitat, entenem la interdependència dels dos membres i el fet de tenir percepció d'un mateix només amb l'altre. Un dels motius de l'elevada dedicació és que, les dones, es senten soles pel que fa a la relació matrimonial, ja que l'home està sempre fora treballant, i, per tant, plasmen la manca d'afecte amorós en els seus fills.

2.5. Capítol 4

Amb aquest capítol comença una nova etapa per a la família Miwa, sense la mare. A mesura que passa el temps, és evident que la casa no funciona per dos motius: d'una banda tenim l'econòmic, i de l'altra la unitat familiar, ja que manca la figura d'autoritat materna, qui s'encarregava del funcionament domèstic i de tirar la casa endavant. Així doncs, per a solucionar el problema econòmic, busquen a algú que es traslladi a viure amb ells. Finalment decideixen acceptar en Yamagashi. Al principi la relació és cordial, però, amb el tracte diari, la relació es distancia: en Yamagashi actua com un invitat, sense participar en els assumptes domèstics, fet que irrita els membres de la família. Quant a la unitat familiar, per tal que algú s'encarregui de les qüestions que portava la mare, l'ex-maid Michyo ensenya a la nova, la Masako, els costums dels Miwa, per tal que els pugui fer el

dia a dia més fàcil. Tot i això, ella no portarà els assumptes econòmics ni serà cap figura materna. Per pal·liar aquest buit, i sempre amb objectiu neutral de millorar el funcionament familiar, en Shunsuke comença a buscar una altra dona. Primer s'interessa per conegudes, com la infermera Nishimura o la dependenta de la botiga a la qual anava a comprar coses per la seva esposa mentre ella estava ingressada. Més endavant, es veu diversos cops amb una amiga d'en Yamagashi, la Yoshizawa Chikako, però la relació no qualla perquè ella és una dona treballadora, amb una mentalitat moderna: no és dòcil ni amable, sinó que té una personalitat forta, que també la mostra amb la no-acceptació dels fills d'en Shunsuke. Després d'aquests intents frustrats, al final del llibre s'acaba insinuant a la Michiyo, l'ex-maid de confiança de la família.

Quant a la reacció d'en Ryochi i la Noriko respecte a la decisió del pare de buscar una nova esposa, s'aprecien diferents punts de vista. Mentre en Ryochi accepta, ja que no està massa involucrat en la família i, per la seva edat, ja té plans de futur, la Noriko està en contra, en primer lloc perquè ella haurà de conviure amb la nova dona a la casa familiar i, en segon lloc, perquè està moguda per l'amor que sentia envers la seva mare, ja que la seva relació era la més afectiva i estreta.

Al llarg del capítol en Ryochi pren protagonisme. Dels dos germans, sobretot ell és el que té una mentalitat més moderna, fet que veiem en el seu pensament a l'hora de planejar el futur: malgrat que, per la seva edat si seguís el patró típic del Japó hauria de començar a buscar una esposa per formar una família, ell prefereix gaudir de la joventut i viure amb amics. Com que, en un primer moment, el pare no accepta que ell marxi fora, cedeix al fet que en Kizabi es traslladi a casa. Tot i això, la relació pare-fill va a pitjor i, en contra de la voluntat del pare, ja que li intenta imposar constantment una manera de fer tradicional, en Ryochi acaba marxant amb el seu amic i abandonant la casa, i pràcticament, també la relació amb el pare.

El primer element a analitzar és la barrera psicològica que separa la família d'en Yamagashi, tot i que ara forma part de casa seva. Hem de distingir, en primer lloc, que malgrat que formi part de la casa, no ho és de la unitat familiar, per tant, queda exclòs del cercle íntim, *uchi*. És interessant veure com la distinció entre *uchi-soto* es dona dins d'una casa on aparentment, els membres de la llar corresponen amb els de la família i, per tant, tots estan units per vincles d'intimitat. Aquest no és el cas, però, de la llar dels Miwa que, al conviure amb un membre que no és del cercle de confiança, amb ell imposen una

distància, relegant-lo a *soto*, fet que causa que la relació entre ambdues unitats sigui freda i no estiguin còmodes a la seva pròpia llar. La distinció entre aquests dos cercles marca, doncs, el caràcter de la relació i com es mostra l'individu, on trobem la implicació dels termes *honno* i *tatema*, explicats anteriorment. A causa que ell no forma part del cercle íntim, els membres de la família Miwa no poden mostrar el seu caràcter real (*honno*) i, per tant, no estan a gust a la seva pròpia casa, puix que sempre han d'estar mantenint les aparences i seguint el model de conducta de *tatema*.

Un segon tema a tractar és, un cop més, la implicació sentimental dins el matrimoni. Tornem a veure la falta d'amor en el matrimoni: en un primer moment amb la mort de la Tokiko, puix que l'home sempre segueix un comportament racional i no se'l veu afectat per la seva pèrdua, sinó que se la pren com a part natural de la vida i actua davant aquest fet de manera racional. Un segon exemple, i el més representatiu quant l'actitud envers la visió matrimonial, és la cerca d'una esposa. La causa principal per a buscar-ne una de nova és, tal com expressen en diverses ocasions els membres de la família Miwa, el correcte funcionament de la unitat familiar. El fet de buscar esposa i, per tant, una figura femenina que porti els assumptes domèstics acaba sent un acte aprovat pels membres de la família i del qual també s'informa els familiars i amics de l'anterior matrimoni. A l'hora de buscar-la es pregunta que li convé i com hauria de ser la dona per tal que la casa anés bé, igual que el matrimoni. Les característiques que ha de tenir son: ser jove i responsable. Després de diversos intents on la relació no té futur, per la manca d'interès de la noia o desavinences com la no-acceptació dels fills, acaba insinuant-se a la Michiyo, l'anterior *maid*, qui coneix bé els costums familiar, fet pel qual és la millor elecció. A més a més, ja forma part del cercle íntim.

És important, però, veure el paper actiu que segueix tenint la difunta mare dins la família, ja que sempre hi està present: la tenen en compte en cada moment, a l'hora de prendre decisions, etc. A través d'aquest fet veiem un altre nivell del model tradicional familiar d'*ie*. Segons aquest, la unitat familiar està formada pels avantpassats i difunts i tres generacions: els avis, els pares i els fills. Els morts són considerats part fonamental de l'organització familiar, i els que gaudeixen d'un estatus més alt a la jerarquia: és una relació vertical organitzada segons l'edat i sexe. A més a més, tal com he dit, la seva implicació en la família segueix sent activa: es consensuen amb ells les decisions importants, així com demanar consell i ajuda.

En contraposició amb l'estreta relació mare-fill que hem analitzat en el capítol anterior, en aquest podem veure com és el vincle pare-fill a través de l'actitud que mostra en Ryochi i el caràcter distant de la seva relació. Tradicionalment, el rol del pare en l'educació del fill no és moralitzant ni emocional, ja que d'això se n'encarrega la mare, sinó que és disciplinar, inculcant una actitud social seriosa i rígida. Tot i això, el fet que passin poc temps amb els fills, sobretot els barons, fa que no hi hagi un vincle afectiu ni tinguin la suficient influència sobre el seu comportament. Aquesta influència és encara inferior en el cas dels *salaryman* i dels pares que, per motius laborals, i com passa en el cas del llibre analitzat, el pare passa períodes de temps fora de casa, obligant a la mare a adoptar els dos rols. Cal destacar, però, que el temps dedicat a les filles per part dels pares és superior i està al nivell dels països occidentals moderns. És per aquest motiu que la relació entre el pare i la filla és més propera i bona que la que manté amb el fill.

3. Conclusió

A través de l'anàlisi detallada per capítols realitzat al llarg del treball, podem apreciar la conformació d'un model híbrid, fruit de la prevalença i reticència a abandonar el model tradicional i la influència Occidental, rebuda sobretot a partir de l'ocupació aliada. Aquest model, però, ha patit un canvi progressiu, el qual veiem reflectit en tres generacions: els avis mantenen el patró de l'*ie*, model patriarcal i jeràrquic on la divisió dels rols i la submissió de la dona són claus per entendre'l; la segona generació, els pares, qui protagonitzen el model híbrid que apreciem a l'obra, causat per la influència rebuda en el passat i els nous canvis de la societat actual, adopten elements de modernitat; la nova generació de joves, els quals no estan d'acord amb moltes actituds del passat i, malgrat que segueixen certs costums, els seus valors són propis d'una societat moderna. Aquest fet, i cada cop més, causarà que el Japó s'acosti a les tendències occidentals en aspectes com la taxa de matrimonis i divorcis.

L'existència del model híbrid la veiem de manera clara en l'estructura, confrontada amb els valors implícits. Encara que, d'una banda, els membres que la formen han disminuït, passant a conviure a la llar el matrimoni i els fills, els valors que marquen el caràcter de les seves relacions segueix sent tradicional. Tal com hem vist durant el treball, la visió de la família pels membres de la segona generació, els pares, segueix sent d'una unitat on cada membre té la seva funció. Es segueix mantenint un vincle jeràrquic entre

els membres, on al capdavant trobem a l'home. Aquesta estructura vertical marca també els rols de cada membre i els valors pels quals s'ha de guiar. Així doncs, mentre l'home és l'encarregat de portar els diners a casa i, per tant, prioritza la feina davant la família, la dona queda relegada a l'ambient domèstic, portant l'economia i la casa. Aquesta visió sobre la família, però, anirà canviant amb la nova generació, ja que aquests no vinculen la imatge familiar amb la d'una institució o entitat. Per tant, el canvi més gran serà de caràcter psicològic, tot i que també anirà canviant l'estructura de les cases, a través de l'augment de joves que s'independitzen amb amics, famílies monoparentals, etc.

Quant al matrimoni, en el model tradicional, *miai kekkon*, a través de la família o una *nakodo*, es busca a una parella de manera objectiva: tenint en compte l'honor, l'estatus i la posició familiar, amb l'objectiu de crear una unitat familiar estable. Així doncs, l'amor no és un element necessari: primer la parella es casa i, amb el temps, l'amor i afecte ja arribarà. A més a més, la visió tradicional de l'enamorament és símptoma de debilitat mental i moral. Tot i això, a partir dels anys 60, però sobretot entre 1980 i 90, fruit de la influència occidental i els valors d'individualisme i igualtat entre sexes, es va produir un boom dels *renai kekkon*, és a dir, la unió matrimonial basada en l'amor romàntic entre els membres. Aquest fenomen no va tenir bons resultats en la població japonesa i desembocà en una onada de divorcis prematurs i una desil·lusió amb l'amor i el model occidental, que en un primer moment semblava idíl·lic. Això és fruit del fet que, a diferència de la societat occidental, al Japó es dóna més importància al caràcter racional i buscar el major benefici i estabilitat familiar. Com a conseqüència del bon funcionament, la població està més satisfeta. És per aquest motiu que els joves, a l'hora d'iniciar una relació, tenen en compte els dos factors: tant el futur i possibilitats econòmiques de la parella com una atracció i sentiments. Encara que, a trets generals es valoren aquests dos aspectes, els homes segueixen estant més aferrats al rol tradicional i, a l'hora de buscar esposa, prefereixen que aquesta tingui valors com docilitat i que prioritzin la família abans que la feina. D'altra banda, les dones semblen haver avançat més cap a un pensament modern i valoren que l'home tingui habilitats i participi en les feines domèstiques. Un altre canvi és la manera de buscar parella: actualment la responsabilitat no recau en els pares, sinó que es coneix a la parella en actes socials, en l'escola o feina, o a través d'amics. Tot i això, l'opinió i acceptació per part dels pares segueix sent fonamental. Malgrat que aquesta és la nova visió dels joves sobre el matrimoni, aquest ha perdut importància entre la població i ha deixat de ser una prioritat, causant un retard en l'edat de formar una

família. A més a més, la incorporació de la dona al món laboral els ha portat més independència, tan psicològicament com econòmicament, fet que ha incrementat el fenomen anteriorment citat i inclús ha disminuït el matrimoni, ja que, actualment, tenen altres prioritats com la seva carrera professional.

Aquesta és l'evolució del model familiar propi dels anys 1950 fins a l'actualitat, causat principalment, per la influència occidental arribada després de la segona guerra mundial. Però, a mesura que els països participen d'un mateix sistema globalitzat i s'avança cap a una modernitat, no només quant als valors, sinó també a través d'aspectes socials com la feina, les lleis internacionals, etc., que influencien en la vida quotidiana de les persones, els canvis que es comencen a albirar amb la nova generació es tornaran més forts i aniran guanyant pes en contra del model tradicional familiar, el qual anirà desapareixent progressivament. Tot i això, sempre es mantindran una sèrie de característiques pròpies de la societat japonesa que no trobem en les societats occidentals pel nostre passat històric i cultures diferents.

4. Bibliografia

Documents en línia

Alexy, Allison (2011) "Intimate Dependence and its Risk in Neoliberal Japan", *Anthropological quarterly*, 84, (4): 895-917. [en línia] Disponible a: Faculty of Virginia: <http://faculty.virginia.edu> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Alexy, Allison (2014) "The Japanese Family in Transition: From the Professional Housewife Ideal to the Dilemmas of Choice", *Social Science Japan Journal*, 17 (2): 259-261. [en línia] Disponible a: Faculty of Virginia: <http://faculty.virginia.edu> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Alexy, Allison (2011) "Women and Family in Contemporary Japan (Book Review)", *Contemporary Sociology*, 40 (3): 313-314. [en línia] Disponible a: Faculty of Virginia: <http://faculty.virginia.edu> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Garon, Sheldon (1994) "Rethinking Modernization and Modernity in Japanese History: A Focus on State-Society Relations", *Association for Asian Studies: The Journal*

of *Asian Studies*, 53 (2): 346-366. [en línia] Disponible a: JSTOR: <http://www.jstor.org> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Hsiu-hua, Shen (2008) "The Purchase of Transnational Intimacy: Women's Bodies, Transnational Masculine Privileges in Chinese Economic Zones", *Asian Studies Review*, 32: 57-75. [en línia] Disponible a: ResearchGate: <http://www.researchgate.net> [Consultat el 25 de març de 2015]

Iwasaki, Yasu (1930) "Divorce in Japan", *American Journal of Sociology*, 36 (3): 435-446. [en línia] Disponible a: JSTOR: <http://www.jstor.org> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Green Robert T; Alden, Dana L (1988) "Functional Equivalence in Cross-Cultural Consumer Behaviour: Gift-Giving in Japan and the United States", *Psychology & Marketing*, 5 (2): 155-168. [en línia] Disponible a: Wiley Online Library: <http://onlinelibrary.wiley.com> [Consultat el 4 de maig de 2015]

Maykovich, Minako K. (1976) "Attitudes versus Behavior in Extramarital Sexual Relations", *National Council on Family Relations: Journal of Marriage and Family*, 38 (4): 693-699. [en línia] Disponible a: Disponible a: ResearchGate: <http://www.researchgate.net> [Consultat el 20 d'abril de 2015]

Mélich, Antonio (1995) "La nueva Mujer". [en línia] Disponible a: Acepresa: <https://www.acepresa.com> [Consultat el 19 de novembre de 2015]

Moore, Katrina L. (2010) "Sexuality and Sense of Self in Later Life: Japanese Men's and Women's Reflections on Sex and Aging", *Journal of cross-cultural gerontology*, 25 (2): 149-163. [en línia] Disponible a: ResearchGate: <http://www.researchgate.net> [Consultat el 15 d'abril de 2014]

Naito, Takashi; Gielen, Uwe P. "The Changing Japanese Family: A Psychological Portrait [en línia] Disponible a: Uwe P. Gielen <http://uwegielen.com> [Consultat el 19 de novembre de 2014]

Shimizu, Akitoshi (1987) "Ie and Dozoku; Family and Descendent in Japan", *Current Anthropology*, 28 (4): S85-S90. [en línia] Disponible a: JSTOR: <http://www.jstor.org> [Consultat el 23 d'abril de 2015]

Ronald, Richard; Nakano, Lynne (2013) "Single women and housing choices in urban Japan, Gender, Place & Culture", *A Journal of Feminist Geography*, 20 (4), 451-469. [en

línia] Disponible a: Taylor & Francis Online: <http://www.tandfonline.com> [Consultat el 19 de novembre de 2014]

White, Merry (2014) “Home and Family in Japan: Continuity and Transformation”, *Journal of Japanese Studies*, 40 (1): 121-123. [en línia] Disponible a: Japan Anthropology Workshop: <http://www.japananthropologyworkshop.org> [Consultat el 23 d’abril de 2015]

Capítols de llibres

Hendry, Joy (1987) “The House and Family System”. A Joy Hendry *Understanding the Japanese Society*. London: Groom Helm, pp. 21-36

Befu, Harumi (2009) “The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture: Concepts of Japan, Japanese culture and the Japanese”. A Yoshio Sugimoto (eds.) *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press, pp. 21-37.

Ellis, Toshiko. *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture: Literary culture*. A Yoshio Sugimoto (eds.) *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press, pp. 199-215.

Imamura, Anne E. *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture: Family culture*. A Yoshio Sugimoto (eds.) *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press, pp. 76-91.

Sugimoto, Yoshio. *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture: Japanese culture*. A Yoshio Sugimoto (eds.) *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press, pp. 1-20.

Waswo, Ann. *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture: Housing culture*. A Yoshio Sugimoto (eds.) *The Cambridge Companion to Modern Japanese Culture*. New York: Cambridge University Press, pp. 281-299.

Llibres

Hendry, Joy (1998) *Understanding Japanese Society*. London: Routledge.

Hendy, Joy (1998) *Interpreting Japanese society: anthropological approaches*. London; New York: Routledge.

Itasaka, Gen (eds) (1983) *Kodansha Encyclopedia of Japan*. Tokyo: Kodansha.

Nakane, Chie (1970) *Tateshakai no ningen kankei: Japanese Society*. Berkeley: University of California Press.

Nobuo, Kojima (2005) *Hôyô Kazoku (Embracing Family)*. London: Turnaround Publisher Services Ltd.

Vogel, Ezra F (1963) *JAPAN'S New Middle Class: The Salary Man and His Family in a Tokyo Suburb*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.